

Ю. І. Ковбасенко

УКРАЇНСЬКА ОСВІТА: АНАМНЕЗ, ДІАГНОЗ, ЛІКИ

Скарги деяких освітян на незадовільні
результати ЗНО нагадують скарги хворого
на незадовільні показники термометра

Альгірдас Забуліоніс

Народження освіти в незалежній Україні супроводжувалося не лише орієнтацією на якість, декомунізацію, національно-патріотичне виховання і т. п. Усі позитивні зміни відбувалися під супровід квазі-інноваційного куражу, деструктивно-епатажних месіджів на кшталт “Хочеш бути успішним і щасливим – не ходи до школи!” (назва книжечки одного з модних тоді “лжепророків від освіти”). Голосно лунали й красиві гасла про необхідність запровадження ігрових технологій, творчого (інтерактивного, профільного, “перевернутого”) навчання і т. д., і т. п. А зауваження вчителів про те, що, скажімо, таблицю множення, правила постановки коми при однорідних членах речення чи алгоритм визначення азимуту за допомогою “методу мікрофона” чи “ажурної пилки” учень не вивчить, тонули в освистуванні зверхніх “новаторів”: мовляв, де вам, приземленим ретрографам, збагнути політ інноваційної думки? Ні, пора ліквідувати вчительство як клас, замінивши застарілих “предметних егоїстів” на просунутих тьюторів і фасилітаторів... Мовляв, ось заждіть-но: щойно учням вчитися стане ц і к а в о – і ноги допитливої юні “до основанья” зітруть пороги бібліотек за першу ж чверть першого ж навчального року!

...І минуло двадцять років. І було ЗНО. І відкрилася правда про реальний (клінічний!) стан освіти. І пустодзвони й пустоцвіти від освіти опустили очі, і нагледіли пороги бібліотек. Ось тільки зовсім не стерті ногами допитливої юні, а засновані павутиною. Навіть Інтернет не врятував. Постреформаторське “похмілля” буде тяжким. Бо що, наприклад, можна заперечити проти обґрунтованого “медичного” висновку: “Коли 75% абітурієнтів, закінчуючи школу, звертаються до репетиторів, аби належним чином підготуватися до ЗНО, – то це вже д і а г н о з системі освіти” [1].

Нарешті з’явився надійний інструмент (“термометр” – див. епіграф), котрий дозволяє д і а г н о с т у в а т и стан освіти об’єктивно й аргументовано. Звісно, можна сказати, що й саме ЗНО не без недоліків, що якийсь конкретний тест має свої плюси чи мінуси. Проте гарний цей тест чи поганий, але таким він є однаково для усіх тестованих. Тож у будь-якім разі він відділить сильних від

слабких. Оце і є момент істини. Відтак оцінка реального стану освіти та інноваційних освітніх технологій стала дуже прозорою. Скажімо, якщо ігрове навчання допомагає абітурієнтам успішно долати поріг “склав/не склав”, тоді в ньому є сенс. Але коли тьютори-фасилітатори (за гранти, батьківські гроші чи з інших мотивів) лише граються-заграють із учнями, не даючи їм якісної освіти, тоді геть із освіти такі ігри разом із гравцями.

Коли вже йдеться про д і а г н о с т и к у, то будь-який медик скаже, що вона неможлива без а н а м н е з у, тобто з'ясування передісторії хвороби. У анамнезі сучасної української освіти – “совок” із усіма його плюсами і мінусами. З одного боку, із загальнодоступною безкоштовною освітою, але, з другого боку, з показухою, процентоманією і оковамилюванням. Підкреслю зразу: найстрашніший вірус радянської освіти – це тотальна всепроникна брехня. Так, у 1970-х СРСР на увесь світ просурмив про запровадження обов'язкової загальної середньої освіти. Але, якщо чесно, то хіба всі спроможні/бажають отримати с п р а в ж н ю середню освіту? Звідси колізія: з одного боку, освіта є загальнообов'язковою, але, з другого боку, певний процент учнів вчився на “двійки”, з якими до наступного класу не переводили. То як же виконати директиву Партії і Уряду? Бо до райкому – обкому – ЦК КПРС звітувати треба було “красиво”, щоб не псувати бадьорої картинки “руху країни соціалізму до перемоги комунізму”. Тож школи почали “малювати” середньонебесні оцінки. Це ж треба було віднайти езуїтську формулу “вчитель ставить “двійку” не учневі, а собі”. Звучало красиво: “Учень не знає, бо вчитель не навчив”. На практиці ж виходило значно гірше: “Малюй, учителю, “трійку” швидше, то житимеш спокійніше”. Як тоді жартували (а народ скаже, як зав'яже): “Що таке середня освіта? Учитель знає все, учень не знає нічого, а “в середньому” освіта “середня”, або: “Міносвіти перетворилося на Міндеревообробки: навчальні заклади набирають “дубів”, а випускають “липу”. Отже, в а н а м н е з і маємо тотальну нещирість, обман усіх усіма...

А як щодо д і а г н о з у? Може, у щирій прозорій освітянській парадигмі незалежної України вірус радянської брехні не прижився? На жаль, усі ці 23 роки спостерігалось не лише успадкування, а й удосконалення “славетних радянських традицій” [2]. Так, результати ЗНО 2007-2015 рр. засвідчили, що сільська школа чимдалі більше відстає від міської. Що наші реформатори зробили для подолання цієї згубної тенденції? Запровадили вельми затратну програму “Шкільний автобус”, аби звозити дітей із маленьких сіл до шкіл, де ті отримують доступ до якісної освіти. Та “гладко було на бумазі, да забули про овраги, а по ним ходить”. Точніше – а по них їздити. Добиті сільські ґрунтівки. Так само добиті, заіржавілі жовті колимаги із написом “Шкільний автобус”, із давно списаними карбюраторами (правда, і колимаги, і карбюратори освіта

оплачує за ціною новеньких “Майбахів”, та це вже “діагноз прокуратурі”, бо треба було не “віджимати у віджимал”, а посадити пару-трійку обласних і міністерських чинів). Цей “транспорт” частенько не заводиться, ламається чи спалахує прямо на дорозі... Тож і маємо д і а г н о з: “Думаю, буде чесно визнати на всіх рівнях, що програма “Шкільний автобус”, в яку вклали мільярди і яка б мала забезпечити рівний доступ до якісної освіти, не спрацювала. Немає рівного доступу. Може, краще було б зберегти школи в селах, ввести дистанційне навчання, організувати “роз’їздних” учителів, ще щось” [1].

Звісно, “всякому городу – нрав і права”. Котрийсь із директорів сільських шкіл повернувся б до практики “гостьових уроків”. Скажімо, гарний учитель географії раз на тиждень приїжджає до сільської школи, де немає свого фахівця, і там якісно готує учнів. Можливо, тоді б не було цьогорічної ганьби, коли “87% абітурієнтів не змогли визначити азимут” [1]. Та й державні гроші були б цілішими, дивись, і освітянам збільшили б їхні жалюгідні зарплати-пенсії. А десь для абітурієнтів організували б дистанційне навчання з історії, аби ті, нарешті, засвоїли, що князь Ігор воював зовсім не проти монголотатарів, а проти половців. А то цьогоріч “40% абітурієнтів України не знали, про що йдеться у “Слові о полку Ігоревім” [1]. А, може, десь би й залишили шкільний автобус. І якість освіти зросла б.

Усе це було б можливим, якби бюджетні кошти спрямовувалися не до МОНУ, а на рівень директорів шкіл. Бо, врешті-решт, за якість знань учнів питають саме з директора, який зараз грошей не має, а не з “недоторканного” міністерського посадовця, котрий їх розподіляє. Саме директорів “скубуть” за провал ЗНО, саме з них скоро питатимуть за ДПА за процедурою ЗНО. Тим більше, що конкретну ситуацію в селі видніше з місця, а не з Києва, а МОНУ голосно декларує необхідність децентралізації освіти.

Схожа до “автобусної” ситуація склалася із куррикулумом: стандартами, підручниками, посібниками. Нарешті, аж після “холодного душу” ЗНО-2015 і особливо напередодні ДПА-2016, чимдалі голосніше залунати голоси: “Хіба можна якісно навчити школярів за неякісними табачниківськими програмами”? Починаємо трусити сажу, коли хата вже запалала? Бо, наприклад, тесту з математики, який цьогоріч був найлегший за всі 8 років проведення ЗНО, не склали аж 24% абітурієнтів. Чверть випускників України, образно кажучи, не знають таблиці множення [1]. І хай не скаржиться дехто з математиків, що в них, мовляв, замало уроків. Бо з такими програми, підручниками та методиками скільки не давай, а все мало. Перемоги окремо взятих команд на окремо взятих олімпіадах заслуговують усілякого схвалення. Але це поодинокі винятки, які лише підтверджують колапс нашої математичної (і не лише) освіти. Інакше б

Україна не ховалася від світу, відмінивши порівняльні міжнародні дослідження: TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study), PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study), PISA (Program for International Student Assessment) та ін. [3]. Водночас саме успішна участь у них і означала б оздоровлення української освіти. У віддаленій перспективі можна було б ініціювати проведення таких досліджень і самою Україною.

Можливо, хоча б після “припарок” ЗНО/ДПА вчительство нарешті прокинеться і скаже: доки не буде якісного куррикулуму – доти не буде якісної освіти. Зокрема, дійде черга й до реальної якості нібито безкоштовних – а для держбюджету “коштовних” – підручників [2]. Нещодавно Верховна Рада проголосувала за додаткове виділення на ці “безкоштовні” підручники понад ста мільйонів гривень. Забрали гроші з АТО і віддали освіті. Святе діло – українці мають бути нацією освіченою. Як казав Черчилль, якщо у воєнній скруті економити на школі, тобто на майбутніх поколіннях, то для кого тоді ми воюємо з Гітлером? Та раптом за відібрані в наших воїнів мільйони (а це недокуплені бронезилети, каски, прилади нічного бачення, словом – це смертельна загроза життю кращих синів і доньок України!) видавці під “кришуванням” міністерських корупціонерів укотре наштампують підруничкової халтури, як це було два останніх роки. А саме до цього йдеться, бо нині програмово-підруничковий мотлох доби Табачника не критикують хіба що самі його автори та їхні родичі [4]. А МОНУ “слушає, да ест”, бо якби воно щиро хотіло виправити ситуацію, то заступник міністра П. Полянський виконав би свою обіцянку, публічно дану на нараді в МОНУ 27.05.2014, і таки передав би гроші на закупівлю підручників на місця.

Натомість знову, як і за Д. Табачника та Б. Жебровського, провели “прозоре” голосування шкіл... На жаль, як і очікувалося, “свобода вибору” вчителями підручників в умовах, коли бюджетні кошти на їхнє видання залишилися в руках посадовців МОНУ, стала черговим обманом суспільства. “Справжнім шоком для мене, – зізнається громадський експерт Іванна Коберник, яка, вочевидь, ще не зіштовхувалась із методами міністерських “наперсточників”, – став лист № 14.1/10–598 від 17.04.2015 від Інституту інноваційних технологій (міністерська фірма-прокладка, що часто міняє псевдоніми й печатки ще від часів дислокації в приміщенні по вул. Сагайдачного, 37, проданого Д. Табачником. – Ю. К.) ... де чорним по-українському написано, що вибір учителями вподобаних підручників на сайті електронного репозитарію “...є рейтинговим голосуванням, а не держзамовленням”. А держзамовлення на друк підручників визначатиметься згодом, класичним методом... Я не могла повірити, що можна так н а х а б н о ... о б д у р и т и в с ю У к р а ї н у під прикриттям прозорого конкурсу.

Виявилось, що чиновники від освіти не збираються віддавати вчителям право обирати підручники” [5]. Свята наївність! Бо за останнє десятиріччя вже бували і “прозорі голосування”, і публічні обговорення, і безпрецедентне залучення громадськості (див. бравурну риторичну газету “Освіта України” доби Д. Табачника). Щоправда, голосування на папірцях-анкетах за Б. Жебровського цього року замінене на комп’ютерне голосування в репозитарії. Але як раніше, так і зараз це примітивне “випускання пари в свисток”.

А ось якби гроші на підручники були не в міністерських посадовців, а в директорів шкіл, то вони спитали б учителя, який підручник купити краще. Доки немає ідеального, то купували хоча б напівхалтуру, проте не отримували згори відвертої макулатури [4]. Тоді, як свого часу в Польщі, за кілька років погані підручники відмерли б унаслідок “ринкового відбору”, бо їх ніхто б не купував, і видавцям за неконкурентноспроможний товар не було б сенсу платити гонорари, та ще й давати хабарі [2]. Проте нині на вибір підручників ані директор, ані вчитель, ані батьки не впливають аж ніяк. Вони отримують не те, що замовляють, а те, що їм присилають. Прикриваючись протоколами “чесних” конкурсів, МОНУ ділить гроші між “потрібними” видавництвами, а школи отримують “кота в мішку”. Тож, коли я котрий рік поспіль чую голосні заяви про можливість вибору підручника вчителем, то хочу спитати, хто й коли конкретно провів моніторинг (тільки не чергову імітацію) проценту відповідності замовлення-отримання?

Ще огиднішим виглядає д і а г н о з української освіти, коли на запитання, чому постмайданне керівництво МОНУ досі не відмінило антиукраїнського табачниківського куррикулуму, заступник міністра портфюфівськи розводить руками: як МОНУ може відмінити рішення Кабміну? Але хіба Кабмін А. Яценюка менш повноважний, ніж Кабмін М. Азарова? І не треба лукавити, що чергова імітація “розвантаження” табачниківських програм значно поліпшила їхню якість і зробила проукраїнськими. Тим більше, що підручники 7 класу було надруковано до цього “розвантаження”, тож “воза поставили перед конем”: нові програми підлаштовували під старі підручники, а не підручники писали за оновленими програмами. Тож кращі вчителі України й кваліфікують це як обман суспільства і дітей: “Не буває так, щоб із багна – цукерка” (О. Каєнко).

Виявом реального вболівання за справу і патріотизму МОНУ стало б повне “перезавантаження куррикулуму”, рішуча відмова від антиукраїнських нормативних документів (держстандартів, концепцій, навчальних програм і т. п.), котрі були незаконно, з порушенням демократичної процедури наказово запроваджені за часів В. Януковича. Натомість доцільно розробити новий

куррикулум (або, принаймні, повернутися до куррикулуму, що пройшов демократичну конкурсну процедуру в період президентства В. Ющенко).

Шкода, дуже шкода, що в посадовців – зокрема й тих, хто стояв поруч із тобою на Майдані – патріотизм закінчується там, де починається корито. Не кажу вже про низькопробний фарс, коли науковці, вчорашні посіпаки Табачника, які залюбки клепали проросійські антиукраїнські програми та підручники, після Майдану миттю перевдяглися із сарафанів у вишиванки і ллють крокодилячі сльози, мовляв, їх, патріоток, примусили зросійщувати українців, а самі вони цього не хотіли... Як бачимо, скрізь, “від верхів до низів” – ті самі тотальні обман, нещирість, лукавство. І ця брехня, як ракова пухлина, роз’їдає і освіту України, і саму Україну...

Отже, ситуацію можна виправити, спрямувавши грошові потоки не за радянською централізованою схемою “згори-донизу” (як це робить МОНУ нині), а за схемою розвинених демократичних держав – “знизу-догори”. Саме такий крок і міг би стати ефективними л і к а м и для української освіти. Проте слід урахувати, що така реформа спричинила б шалений (відвертий чи прихований) спротив чиновництва. Адже жоден міністерський посадовець не випустить зі своїх рук фінансових потоків доброхить, за які б красиві фрази він не ховався.

...На підставі чого я “ставлю діагноз” і “пропоную ліки”? Відповідь проста. Якщо раніше симптоми хвороби було видно неозброєним оком, але вони важко вимірювалися, то зараз діагностувати стан освіти дозволяють передовсім показники “термометра-ЗНО”. І взагалі, якби мене спитали, яка із сотень освітянських реформ у незалежній Україні [6] виявилася насправді успішною, то, як на мене, лише одна-єдина – це запровадження ЗНО (дай Боже, щоб те саме можна було сказати й про ДПА). Саме завдяки ній тисячі чесних українських родин дякують долі за те, що їхні розумні діти таки отримали можливість навчатися у вишах, нарешті потіснивши тупих “крутеликів” та вередливо-зманіжених чад високопосадовців, які до того гарантовано займали всі бюджетні місця.

Нині ЗНО підтримує близько 70% населення України. І Центр, і Захід, і Схід. Воно єднає країну. Проте це аж ніяк не означає, що можна недооцінювати інших 30%, які залюбки б заборонили його і постаралися забути, як кошмарний сон. Насамперед, закричали б “ура” ректори-хабарники. Бо скільки ж це грошей стало оминати їхні кишені, коли абітурієнт зараховується за сертифікатом УЦОЯО. А старий добрий вишівський “доїльний апарат” – кишенькова приймальна комісія – цілих вісім років іржавіє без діла. Аплодували б і ректори деяких приватних вишів (званих у народі “підвальними академіями”), які нині катастрофічно недоотримують хоч і поганенького, а таки студента. Так, лише

ЗНО-2015 з української мови і літератури не склали 22610 чол. Ну і нехай, думають ректори “підвальних вишів”, для навчання це “барани”, та баранів можна було б стригти. Але цьогоріч їм просто не видають сертифікатів ЗНО, відтак вони вже точно не стануть студентами. Раніше можна було хоч “помилитися” і “зовсім випадково” взяти абітурієнта з сертифікатом, нижчим за 124 бали. А так 22610 контрактів пропало. Не дивуймося також, якщо можновладці, котрі не звикли чути “ні” і чий діти/онуки не подолали порогу “склав/не склав”, вирішать помститися системі ЗНО найрізноманітнішими шляхами, аж до “маски-шоу”...

Водночас можливості ЗНО використовуються недостатньо. Так, пора подумати про ефективніше використання його результатів для прийняття управлінських рішень, зокрема – з метою оцінки реальної ефективності освітніх реформ, програм, підручників, методик тощо. На часі й заохочення освітян за результатами ЗНО, як це робиться, наприклад, у Великій Британії, де система матеріального стимулювання педагогів (преміювання, встановлення різного роду надбавок, доплат тощо) міцно прив’язана не до педстажу і/або категорії вчителя, а до результатів щорічного загальнонаціонального тестування (аналог ЗНО), які продемонстрували їхні учні.

Обсяг статті обмежує поле досліджуваного матеріалу, але й сказаного досить, щоб зробити висновки про те, для реального підвищення якості освіти в Україні треба:

1. Перенаправити фінансові потоки (на придбання підручників, оплату шкільних автобусів, “роз’їздних учителів” тощо) з рівня МОНУ на рівень директорів шкіл, що стане реальним утіленням децентралізації в освіті.
2. Повністю “перезавантажити куррикулум”: рішуче відкинути антиукраїнські нормативні документи (держстандарти, концепції, навчальні програми і т. п.), котрі були незаконно, наказово, з порушенням демократичної процедури запроваджено за часів В. Януковича, натомість розробивши новий куррикулум або повернутися до куррикулуму, що пройшов демократичну конкурсну процедуру в період президентства В. Ющенка.
3. Усіляко підтримати (попри прогнозований спротив різних сил) проведення тотального – за всіма предметами – ДПА за процедурою ЗНО.
4. Ефективніше використовувати результати ЗНО/ДПА для прийняття управлінських рішень, зокрема, з метою оцінки реальної ефективності освітніх реформ, програм, підручників, методик тощо.
5. Прив’язати систему стимулювання освітян (преміювання, встановлення різного роду надбавок, доплат тощо) до результатів ЗНО/ДПА.

6. Активніше залучати українських учнів і студентів до міжнародних порівняльних досліджень (PISA, TIMSS, PIRLS і т. п.), на перспективу – ініціювати проведення таких досліджень Україною.

ЛІТЕРАТУРА ТА ПРИМІТКИ

1. Лікарчук І. Інтерв'ю газеті “Дзеркало тижня”, 07.07.2015 // Інтернетресурс. Режим доступу (IP): <http://dt.ua/columnists/vid-colyadnikiv-ya-y-dosi-ne-mayu-vidboyu-178140.html>.

2. Ковбасенко Ю. 100 днів МОНУ: реформування чи імітація? // IP: <http://education-ua.org/ua/articles/260>; Профанація профілізації освіти, або Чи залишиться МОНУ Міністерством Обману Народу України? // IP: <http://education-ua.org/ua/articles/287>. Черговим фейком МОНУ може стати “реформування” і децентралізація профтехосвіти, коли імітується, що директори навчальних закладів ніби й призначаються на місцях, проте затверджує їх... те саме МОНУ, “со всіма витекаючими...”

3. Табачник уник ганьби. Українська середня школа залишилася без об'єктивної оцінки // IP: <http://espreso.tv/new/2013/12/07>.

4. Терно С. Нова програма з історії – повернення в тоталітарне минуле? // IP: <http://historians.in.ua/index.php/dyskusiya/>; Ткаченко В. Хуторянський кордебалет під верховинами світового письменства (про підручники зі світової літератури) // IP: <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/>.

5. Коберник І. Конкурс підручників – афера чи недбалість? // Українська правда. Життя. – 29.04.2015 // IP: <http://life.pravda.com.ua/columns/2015/04/29/>.

6. Із останніх міністерських “новинок” – переведення початкової школи вже й не на 4-річний, а на 5-річний (sic!) термін навчання. А чому не на 6-ти, 7-ми або й 8-річний? Хто це чітко й зрозуміло пояснив суспільству? І хто п е р с о н а л ь н о відповість за черговий провал реформи? Отже, доки в нас не буде серйозної персональної відповідальності (посадами, вченими званнями, науковими ступенями, гаманцями, іміджем) реформувальників за конкретні наслідки їхніх реформ, доти нема жодної гарантії, що завтра хтось не “продавить” чергових інновацій за принципом “хоч дурного, так нового”, та ще й позахищає дисертації, бо що-що, а “наукова новизна” буде незаперечною).

23.07.2015